

O Praze, slovanském funkcionalismu a renesanci naratologie

Rozhovor s Wolfem Schmidem

Jestliže v minulém roce oslavil přední německý slavista a literární teoretik Wolf Schmid (1944) významné životní jubileum, v letošním roce si naopak můžeme připomenout výročí čtyřiceti let od jeho první publikované práce u nás. Psal se rok 1970, když tehdy relativně neznámý odborný asistent mnichovské univerzity otiskl v časopise *Československá rusistika* jednu ze svých prvních vědeckých studií vůbec. Jednalo se o přehledový článek mapující německé práce o ruské literatuře z let 1967–1969 (SCHMID 1970). Od té doby uplynula celá čtyři desetiletí, během kterých Wolf Schmid vytvořil rozsáhlé vědecké dílo, jehož těžištěm vždy byla česká a ruská literatura a literární teorie, zvláště naratologie. V našem prostředí je znám především jako autor knihy *Narativní transformace* (SCHMID 2004), v níž představil svůj čtyřúrovňový generativní model narativu.

S českou literární vědou však Wolfa Schmidu pojí mnohem víc než jen několik od té doby u nás publikovaných studií. Jeho další vědecké směřování i trvalý zájem o českou literaturu a literární vědu podstatně ovlivnilo několik okolností. Jednak to byla roční studijní stáž v Praze v letech 1966–1967, během níž se seznámil s řadou osobností našeho vědeckého a kulturního života a vznikla i celoživotní přátelství, jednak také právě osobní vztah k některým našim literárními badatelům (M. Červenkovi, M. Jankovičovi, M. Otrubovi atd.), který se udržel i přes složité období sedmdesátých a osmdesátých let. V neposlední řadě Schmidovu náklonnost české literární vědě potvrzuje také teoreticko-metodologické zázemí jeho prací a úvah o literatuře, v nichž přijal a dále rozvíjí řadu aspektů českého literárněvědného strukturalismu.

Wolf Schmid vystudoval slavistiku, germanistiku a filozofii; jako odborný asistent působil nejprve na univerzitě v Mnichově, později jako docent a mimořádný profesor přednášel na univerzitách v Utrechtu a Oldenburgu. V letech 1978–2009 byl řádným profesorem slavistiky na univerzitě v Hamburku, zde také v současnosti zastává pozici emeritního profesora.

Vědecká činnost Wolfa Schmidu byla vždy velmi pestrá. Je autorem 6 monografií, které vyšly v několika přepracováních a překladech (např. *Der ästhetische Inhalt. Zur semantischen Funktion poetischer Verfahren* [1977]; *Ornamentales Erzählen in der russischen Moderne. Čechov, Babel, Zamjatin* [1992]; *Elemente der Narratologie* [2005] atd.), je editorem a spolueditorem mnoha tematických sborníků a knih (např. *Mythos in der slawischen Moderne* [1987]; *Russische Proto-Narratologie. Texte in kommentierten Übersetzungen* [2009];

Slavische Erzähltheorie. Russische und tschechische Ansätze [2009] atd.),¹ podílí se na řízení několika periodik a edičních řad (*Slavische Literaturen. Texte und Abhandlungen, Peterburgskij sbornik, Narratologia. Contributions to Narrative Theory* atd.), je členem několika vědeckých společností a porot literárních cen. Vedle toho všeho je ale především v posledních dvanácti letech neúnavným organizátorem, iniciátorem vědeckovýzkumného programu zaměřeného na naratologii a zakladatelem samostatného badatelského centra (Forschergruppe Narratologie a později Interdisciplinary Center for Narratology) při univerzitě v Hamburku. Za svoji vědeckou práci dostal několik ocenění, Petrohradská univerzita mu za přínos ruské a světové literární vědě udělila čestný doktorát. K šedesátým narozeninám pak od svých kolegů a přátel dostal festschrift nazvaný *Analysieren als Deuten* (FLEISHMAN – GÖLZ – HANSEN-LÖVE [EDD.] 2004).

Jakkoli by se mohly zdát tvorba a aktivity Wolfa Schmida značně různorodé, není tomu tak. Společným jmenovatelem veškeré jeho činnosti je zájem o literaturu a její analýzu, o propojování klasických textově orientovaných literárněvědných metod s novými teoretickými přístupy. Zejména díky jeho vlastní vědecké práci a bohaté organizační činnosti získala německá naratologie podobu, která do značné míry určuje charakter současného naratologického tázání.

V úvodu svých memoárů nazvaných Vzpomínky na vzpomínky si Viktor Šklovskij připomíná hrdinu spisovatele Pomjalovského, který se sám sebe ptá: „Kde jsou ty lípy, pod kterými jsem vyrostl?“ Jeho odpověď je neuvěřitelně strohá: žádné lípy nebyly. O svém dětství by nejraději vůbec nepsal ani sám Šklovskij. Nabízí se otázka: kde jsou ty Vaše lípy, pane profesore, pod kterými jste vyrostl? A teď nemyslím jen lípy Vašeho dětství, ale spíše mládí. Co a kdo Vás nejvíce ovlivnil v době Vašich studií slavistiky, germanistiky a filozofie na univerzitách v Kolíně nad Rýnem, Bochumi, ale také v Praze?

Mými lípami byly platany v Düsseldorfu. To je město, ve kterém jsem strávil svá školní léta. Studovat jsem začal nejprve v sousedním Kolíně nad Rýnem, kde jsem se vedle slavistiky a germanistiky zabýval především filozofií (u Karl-Heinze Volkman-Schlucka a Wolfganga Jankeho). Vzhledem k tomu, že jsem měl ruštinu již na gymnáziu v Düsseldorfu, kde byla také jedním z mých maturitních předmětů, mohl jsem své studium velmi brzy rozšířit o druhý slovan-
ský jazyk. Tím pro mě byla čeština. Z Kolína jsem přešel na jeden školní rok do Prahy (o tom se zmiňuji dále). Po návratu do Německa jsem nastoupil na nově založenou Porúrskou univerzitu (Ruhr-Universität) v Bochumi, kde se literární vědou v tamním slavistickém semináři zabýval Johannes Holthusen. U něho jsem skládal státní závěrečnou zkoušku a později jsem se také, po jeho odchodu na mnichovskou univerzitu, stal jeho odborným asistentem.

¹ Úplná bibliografie Wolfa Schmida viz http://www.slm.uni-hamburg.de/ISlav/personal/Publicationen_Schmid.pdf.

Dobu Vašich vysokoškolských studií lze vymezit roky 1963–1969. Jedná se o část období, které bývá v našem kulturním kontextu označováno jako tzv. zlatá šedesátá. Jak jste ta léta prožíval Vy sám?

V šedesátých letech jsem velmi intenzivně a s velkým zájmem studoval; byl jsem spíše apolitický student. Když jsem se pak vrátil do Německa, po své zkušenosti s „reálným socialismem“ v tehdejší ČSSR, tedy ještě v době před Pražským jarem, jsem jen s údivem sledoval své spolužáky, kteří s výkřiky „Ho Ho Či Min“ běhali ulicemi. Němečtí studenti nebyli ovšem jednotní. Na druhé straně jsem totiž zažil obrovskou solidaritu studentů bochumské univerzity s Československem, které bylo postiženo invazí států Varšavské smlouvy. Pro početné uprchlíky studenti zřídili poradny, ve kterých se kvalifikovaní odborníci věnovali zprostředkování práce a projednávání podpory, systematicky byla také organizována péče o děti. Jednoho večera ke mně přišli zástupci ASTA, oficiálního studentstva, a prosili mě, abych v radioamatérském vysílání vyjádřil v českém jazyce solidaritu studentů bochumské univerzity českému a slovenskému národu. Dlouho jsme jezdili nocí sem a tam, než jsme našli radioamatéra, který byl ochoten vyjádřit (radioamatérům nepovolené) politické stanovisko. Česky jsem vyložil, že Ruhr-Universität stojí pevně za Dubčekem, Smrkovským a Svobodou a potom jsem přečetl řadu osobních zpráv od uprchlíků jejich příbuzným, kteří v zemi zůstali. Že jsou v Bochumi, že se jim vede dobře a že příbuzným mají dát vědět, že jsou na živu. Od jedné aktivní mobilní radiostanice v Československu jsme pak dostali na naše poselství odpověď.

V té době jste studoval na pražské Filozofické fakultě. Vzpomněl byste si na nějaké přednášky a semináře, na které jste tehdy chodil? Je něco, co Vás v té době oslovilo natolik, že to určitým způsobem ovlivnilo Vaše další vědecké směřování?

Studijní pobyt v Praze v letech 1966–1967, v době, kdy byl prezidentem Antonín Novotný, měl pro mě velký význam. Na jedné straně jsem pokračoval ve studiu slavistiky – s Miroslavem Drozdou, Ladislavem Zadrazilem a Miloslavem Jehličkou. Posledně jmenovaný mě seznámil se slavnou knihou Michaila Bachtina o Dostojevském, která se stala rozhodující pro textověteoretické („metalingvistické“) založení mé dizertace *Der Textaufbau in den Erzählungen Dostoevskijs* (Výstavba textu v povídkách Dostojevského) a ke které jsem se často vracel i později a důkladně se jí zabýval. Za mnohé vděčím také Světle Mathauserové, jež mi jako rádcé otevřela mnohé dveře a přivedla mne ke svým kolegům. Na druhé straně bylo mé pražské studium ve znamení školení v českém literárněvědném strukturalismu. Doba pro to byla příznivá. U příležitosti 75. narozenin Jana Mukařovského právě vyšly jeho *Studie z estetiky* (MUKAŘOVSKÝ 1966), mimo to ještě oba oslavné sborníky: v Praze *Struktura a smysl literárního díla* (JANKOVIČ – PEŠAT – VODIČKA [ED.] 1966), v Bratislavě *O literárnej avantgarde* (BAKOŠ ET AL. 1966). V Karolinu se konala slavnostní akce na počest Mukařov-

ského, které jsem se mohl zúčastnit. V *Literárních novinách* se každý týden řešil spor mezi Felixem Vodičkou a Ladislavem Štollem, který se roznítil po vydání Štollovy knihy *O tvar a strukturu v slovesném umění* – velice ideologické polemiky s obezřetně rehabilitovaným strukturalismem.

Jako jeden ze dvou účastníků výběrového semináře Jana Mukařovského jsem měl možnost klást mistrovi otázky týkající se systematicky a dějin jeho estetické teorie. Samozřejmě mé dotazy byly dotazy dvaadvacetiletého studenta, tedy značně naivní. Často jsem si později přál, abych místo otázek, které jsem položil, položil raději jiné, ty, nad kterými jsem si později lámal hlavu, například o poloze a identitě sémantického gesta. Mukařovský tehdy mírně pobaven vyprávěl, jak mladí lidé nyní vytahují jeho staré přednášky a články ze šuplíků a chtějí je bezpodmínečně publikovat. Ponechává jim prý volné pole působnosti. Velký význam měly v době mých pražských studií a také při pozdějších návštěvách Prahy setkání s Felixem Vodičkou, se kterým jsem se seznámil už v létě 1966 při jeho přednášce v rámci Letní školy slovanských studií.

Jak vzniklo Vaše přátelství s Miroslavem Červenkou, Milanem Jankovičem a s dalšími českými a slovenskými literárními vědci?

Miroslava Červenku, Milana Jankoviče, Mojmíra Otrubu a Miroslava Procházku jsem poznal později, teprve během mých pozdějších pravidelných návštěv Prahy. Při těchto návštěvách došlo několikrát ke spontánním strukturalistickým minisymposiím. Vzpomínám si ještě na jedno takové v Jankovičově boudě nočního hlídače u jednoho stavebního skladu na kraji města. V malinké budce se tlačila elita české literární vědy. Během vášnivých diskuse jsem se Jankoviče zeptal: „Neměl byste vlastně hlídat venku?“ Jeho odpověď zněla: „Ne, kradou ve dne, a ne v noci. Jenom, aby nebyl oheň!“ Při jiné návštěvě hrál můj malý syn Richard ve sklepení Památníku národního písemnictví na Strahově s Miroslavem Červenkou a Milanem Jankovičem, kteří tam oba tehdy pracovali, stolní lední hokej. Oba v něm byli velkými mistry. Poslední setkání s Felixem Vodičkou se konalo v kavárně Slavia, kde se scházeli někteří zástupci druhé strukturalistické generace. Pamatuji se ještě, jak se Felix Vodička loučil se slovy: „Vy jste nás svedli!“

Sedmdesátá léta minulého století, tedy období tzv. normalizace, jsou obecně považována za dobu, kdy nátlak a prosazování ideologické, marxistické literární vědy byl u nás největší. Řada badatelů byla z politických důvodů propuštěna z vědeckých ústavů, nesměli působit na vysokých školách, měli ztíženou možnost publikování, anebo nesměli publikovat vůbec. Představa, že by česká literární věda zůstala v kontaktu se západní literární vědou, byla zcela nerealná. Vám se to přesto podařilo. Po celou tu dobu, v sedmdesátých i osmdesátých letech jste zůstal v kontaktu s M. Červenkou, M. Jankovičem a dalšími. Jak to bylo možné? Především díky Vám a Vaší pomoci mohli své texty publikovat v zahraničí. I to jistě ale nebylo bez komplikací...?

Pro západní literární vědce byl kontakt bez problémů. Byli jsme sice jistě sledováni tajnou službou, ale nic z toho jsme nepozorovali. Riziko leželo zcela na straně českých kolegů a přátel. V sedmdesátých letech jsem pravidelně posílal kopie západních publikací Červenkovi, který měl jako knihovník firmy Pragoprojekt tu výhodu, že mohl bez problémů dostávat literaturu ze západních zemí. Politické okolnosti se samozřejmě projeví v oficiálních vztazích mezi vysokými školami. V roce 1980 uzavřela Karlova univerzita na základě iniciativy Hamburské univerzity a jejího tehdejšího prezidenta Petera Fischer-Appelta partnerskou smlouvu. U příležitosti slavnostního podepsání této smlouvy přijela do Prahy delegace z Hamburku. Zpočátku byly jisté problémy s tématem, které jsem pro spolupráci mezi bohemisty obou univerzit navrhol. Jeho přesný název byl „Český literárněvědný strukturalismus. Jan Mukařovský a jeho žáci“. Pražská strana trvala na vyškrtnutí části „a jeho žáci“ (neboť tehdy pracovali jako umývači oken nebo taxikáři). Pak následovaly problémy s vlastní přednáškou, kterou jsem chtěl pronést na slavnostním zahájení v Karolinu v českém jazyce. Její titul zněl „Význam teoretického myšlení Jana Mukařovského pro západní literární vědu“. Jak jsem se později dozvěděl, z české strany bylo toto téma bráno jako nanejvýš ožehavé; posluchačstvo bylo proto v podstatě omezeno na děkany a proděkany. Po přednášce přečetli dva kolegové, bohemisté, písemně vyhotovená stanoviska k přednášce, která jim ovšem předtím nebyla známa. Chválili znalost teorie Mukařovského a kárali její nesprávné ideologické pochopení. Jak jsem později rovněž zjistil, po dobu pobytu naší hamburské delegace byla díla Jana Mukařovského znovu zařazena do knihovny Katedry české literatury Karlovy univerzity, odkud byla předtím odstraněna. Důvod byl zjevný: „Ještě toho Schmidu může napadnout podívat se na Mukařovského. Tak aby tam ten Mukařovský byl!“ Po našem odjezdu byly knihy znovu odstraněny. To vím od spolupracovnice, která byla zařazením a znovuodstraněním knih pověřena.

Od roku 1978 až do minulého roku jste byl řádným profesorem pro obor slavistika na univerzitě v Hamburku. Studium slavistiky doznalo v posledních letech, zvláště v německém prostředí, mnoho podstatných změn: uvažovalo se, že některé katedry a ústavy budou zrušeny, jiné spojeny s jinými obory či směry (např. kulturními studii). Projevily se tyto plánované změny a omezení nějak i u Vás v Hamburku?

Hamburská slavistika našťastí dosud nezaznamenala žádná podstatná finanční krácení. Vděčí za to také tomu, že na znalost slovanských kultur a usmíření s národy z východní Evropy se v Hamburku klade velký důraz. Město rozvíjí partnerství s Prahou a Petrohradem, univerzita uzavřela partnerské smlouvy se všemi univerzitami v hlavních městech východní Evropy. Jedním z dalších ukazatelů zvýšeného zájmu o Východ může být také to, že od sedmdesátých let se lze na řadě hamburských gymnázií učit od 7. třídy jako druhému jazyku ruštině; to je v kontextu západního Německa ojedinělé.

Třebaže většina Vašich prací se týká ruské literatury (např. Puškins Prosa in poetischer Lektüre. Die Erzählungen Belkins [1991]; Ornamentales Erzählen in der russischen Moderne. Čechov, Babel, Zamjatin [1992]; Proza kak poezija. Staří o pověstvovanii v ruskoi literatúre [1998] atd.), velkou pozornost věnujete i literatuře a autorům českým. Je mezi nimi někdo, ke komu se stále vracíte? Sledujete i současnou českou literární produkci?

Dosud jsem publikoval především o českém strukturalismu. O literatuře jako takové jsem napsal jen jeden článek o „událostnosti“ v Nerudových *Povídkách malostranských* (SCHMID 1994). Nicméně při výuce jsem pravidelně pojednával o důležitých epochách české kultury a literárních autorech různých dob, o baroku (především o Fridrichu Bridelovi a Janu Amosi Komenském), o národním obrození, o Karlu Hynku Máchovi, o české lyrice v 19. století, Nerudových povídkách, poetismu, Bohumilu Hrabalovi atd. Zvláště v poslední době se do středu zájmu bohemistických studií dostaly krátké prózy Karla Čapka, které jsou pro naratologickou analýzu velmi vhodné. Ve svých naratologických pracích o událostnosti a v ruské, německé a anglické verzi své knihy *Elemente der Narratologie* (Základy naratologie) uvádím řadu příkladů a odvolávám se i na díla Jana Nerudy a Karla Čapka. Problematika vyprávění u Karla Čapka byla také tématem několika magisterských prací a jedné dizertace, kterou jsem vedl.

Svoji první knihu jste vydal v roce 1973. Jednalo se o práci Der Textaufbau in den Erzählungen Dostoevskijs, v níž jste jako jeden z prvních podrobil naratologické analýze vybrané povídky F. M. Dostojevského. Spolu s ruskou a českou literaturou stojí naratologie od té doby v centru Vašeho vědeckého bádání. Proč právě naratologie? Čím pro Vás byla a je zajímavější než jiné literárněvědné postupy?

Otázkami teorie vyprávění jsem se zabýval již od počátku svého vysokoškolského studia. Jednu z nejranejších a nejtrvalejších inspirací jsem získal z knihy Käte Hamburgerové *Die Logik der Dichtung* (Logika básnictví). Ačkoli se v celé řadě aspektů teorie Käte Hamburgerové nemohla prosadit, je přesto velmi podnětná. To potvrzuje také Gérard Genette, papež francouzské naratologie, který Hamburgerovou oceňuje jako „nejlepší představitelku neoaristotelovské poetiky současnosti“ (GENETTE 1991) a při vši kritice posuzuje její jednostrannost a chyby s neskrývanou sympatií.

Druhým zdrojem mé inspirace byl již zmiňovaný Michail Bachtin, kterého jsem tehdy považoval pouze za literárního analytika. Bachtinovský popis mnohohlasého slova, ve kterém se mohou ukazovat významové pozice tří instancí: vypravěče, osloveného adresáta a hrdiny, byl klíčovým konceptem mé dizertace o Dostojevském.

Třetím zdrojem, který určil mou orientaci v literární vědě, bylo dílo Romana Ingardena, jehož polské spisy jsem četl v originále. Ingarden sice nebyl naratologem, ale kladl si analytické otázky týkající se výstavby uměleckého lite-

rárního díla a utváření jeho recepce. To je podle mne důležité i pro naratologii, která vysoce oceňuje analýzu.

K naratologii jsem se vrátil v osmdesátých letech, když jsem se začal zabývat prózou Alexandra Sergejeviče Puškina. Podstatná byla v tomto ohledu moje studie o čtyřech narativních rovinách „Děni – příběh – vyprávění – prezentace vyprávění“, která byla publikována spolu s vašim komentářem jako 3. svazek edice Theoretica (SCHMID 1994). Původně se jednalo o úvod k práci o *Bělkino-vých povídkách* A. S. Puškina. Následně ovšem teoretická závažnost přesáhla tematický rámec a vznikl samostatný naratologický projekt, který jsem sledoval paralelně s puškinovskými studiemi.

Na naratologii mě vždycky zajímalo to, že se zabývala fundamentálními strukturami vyprávění, které působí také mimo uměleckou, krásnou literaturu, tedy i v každodenní komunikaci a v mnoha oblastech vědy a kultury. Z antropologického hlediska je narativ zjevně velmi významným druhem. Člověk se ujišťuje o své identitě, uvědomuje si hodnoty, které platí v jeho světě, hledá úlevu od sužujících obav zejména ve vytváření a v recepci vyprávění. To do značné míry dokládá význam vyprávění v psychoterapii, což potvrdilo i sympozium *Erzählen und Heilen* (Vyprávění a léčení), které ve spolupráci se specialisty z oboru psychiatrie uspořádala v roce 2008 naše hamburská naratologická skupina.

Jako velmi přitažlivou jsem na naratologii pociťoval její fundamentalitu a generalizovatelnost, skutečnost, že komunikativní struktury odkazující na literaturu mohou být použity přinejmenším jako heuristický vzor pro zkoumání vyprávění v jiných souvislostech. Zvláštní požadavek jsem spatřoval ve zkoumání konkurence aktivních významových pozic různých instancí v jednom narativu. Z tohoto hlediska poskytla podstatné podněty Bachtinova filozofie exemplifikovaná na dílech Dostojevského.

Ve svých knihách a teoretických koncepcích velmi často vycházíte z ruské, ale i české literární teorie. V čem Vám připadají inspirativní? Lze některé z nich vnímat jako tzv. protonaratologie? Mají své místo v kontextu dějin naratologie?

Hledisko, které nazývám *slovanským funkcionalismem*, mělo jistě vliv (tj. připravilo) disciplínu, která je od šedesátých let minulého století označována pojmem vytvořeným Tzvetanem Todorovem jako *naratologie*. Na počátku slovanské „protonaratologie“ stojí ruské výzkumy v oblasti folklóru (A. Vselovskij, V. Propp, A. Nikiforov), ruský formalismus (V. Šklovskij, J. Tyňanov, B. Ejchenbaum, R. Jakobson), dále M. Bachtin a V. Vološinov. Stejně tak ale i teoretikové kompozice, jako například: B. Tomaševskij, M. Petrovskij, A. Skaftymov a řada dalších z jejich okolí (SCHMID [ed.] 2009a).

Uvedené ruské myšlenkové hnutí bylo dítětem analytismu své doby. Od vtvárněného umění přes poezii a prozaická vyprávění avantgardy až po psychologii jsou první tři desetiletí 20. století utvářeny duchem analýzy. Zdálo se, že

analýza poskytne přístup k pravdě, k podstatě, k významu, k funkci. V oblasti textové analýzy vyprávění našel analytismus svůj nejranější výraz v dichotomii fabule a syžetu, kterou rozvinul Viktor Šklovskij. Třebaže se jedná o dichotomii, která byla později nahrazena jinými termíny a odlišnými pojmy, přesto svou obdivuhodnou životaschopností a nemenší aktuálností prokazuje i v současné naratologii.

Díky pražskému strukturalismu, a to jak lingvistickému, tak literárněvědnému, se česká teorie projevila jako důležitý zdroj inspirace pro mezinárodní naratologii. Odhlédneme-li od „otců“ zakladatelů, Jana Mukařovského a Felixe Vodičky, jejichž význam pro naratologii byl nedávno oceněn ve sborníku *Slavische Erzähltheorie. Russische und tschechische Ansätze* (Slovanská teorie vyprávění. Ruské a české přístupy [SCHMID {ed.} 2009b]), mimořádnou roli hráli jako zprostředkovatelé a podněcovatelé Miroslav Červenka a Lubomír Doležel. Červenkova kniha *Významová výstavba literárního díla* vyšla v mnichovském Finkově nakladatelství již v roce 1978, tedy dlouho před jejím českým vydáním (ČERVENKA 1978). Doležel (jak jste společně s Bohumilem Fořtem vložil ve svém příspěvku k výše jmenovanému svazku *Slovanská teorie vyprávění* [SLÁDEK - FOŘT 2009]) ve svém díle urazil cestu od lingvisticky orientovaných výzkumů hlediska vyprávění a promluvočných pásem k narativní sémantice a k teorii fikčních světů. Jejich práce, pokud byly k dispozici v západních jazycích, našly v mezinárodní naratologii značný ohlas. Význam českého strukturalismu druhé generace je založen na těsném spojení literárněvědného tázání s lingvistickými a sémiotickými metodami. Toto propojení zaručuje české teorii trvalé místo v dějinách naratologie.

Původně v ruštině jste vydal jednu ze svých nejvýznamnějších knih – historicko-teoretický úvod do naratologie nazvaný Narratologija (2003, 2008). Kniha již vyšla i v německé verzi Elemente der Narratologie (2005, 2008) a právě byla vydána i její anglická verze Narratology. An Introduction (2010). Jsou jednotlivá vydání knihy totožná, nebo jste je nějak upravoval? Jakou roli sehrála tato Vaše práce v kontextu ruské literární vědy, respektive naratologie? Co odlišuje tuto Vaši práci od některých jiných úvodů do naratologie (např. H. P. Abbota, M. Balové, F. K. Stanzela aj.)?

V teoretickém jádru jsou všechny tři jazykové verze knihy identické, nicméně příklady jsou vždy zvoleny s ohledem na odlišné publikum. Zvláštní problém se ukázal při zobrazení typů vyprávění, které se v ruštině označují jako *ornamentální próza* a *skaz*. V západní literatuře jsou totiž daleko méně rozšířené, než jak je tomu v literatuře ruské, kde od poloviny devadesátých let 19. století do třicátých let 20. století buď alternativně, anebo v paradoxním spolupůsobení naraci dominují. K tomu jsem pro němčinu a angličtinu hledal vhodné příklady, ale ty přirozeně nepokrývají tak širokou a reprezentativní literární oblast jako příklady ruské.

Od jiných úvodů do naratologie se má kniha liší především tím, že se podstatně opírá o slovanskou tradici; odpovídá tomu také důraz, jaký je na ní kladen. Z toho důvodu jsou jednotlivé tematické okruhy knihy – instance vyprávění, vztah textu vypravěče a textu postavy, jakož i narativní transformace – rozvíjeny mnohem více než v jiných srovnatelných příručkách. Na rozdíl od jiných úvodů do naratologie se snažím systematicky představit Jakobsonův koncept *ekvivalence*, který konkuruje pojmu *soumeznosti* (*Kontiguität*) a který stojí za rozlišením časových a nečasových spojení, jež je pro všechny formy „ornamentálního“ nebo poetického vyprávění zcela zásadní. K problematice zobrazení řeči a míšení textů vypravěče s textem postav mohou odkazovat jak na Valentina Vološinova, teoretika z Bachtinova kruhu, tak také na práce Lubomíra Doležela, které byly napsány v češtině (především na jeho knihu *O stylu moderní české prózy* [DOLEŽEL 1960]) a které byly na Západě recipovány pouze na základě zkrácené podoby jeho knihy, jež vyšla pod názvem *Narrative Modes in Czech literature* (IDEM 1973).

Ve druhém vydání ruské a německé verze a v anglické verzi mého úvodu do naratologie je mnohem více rozpracována především teorie událostnosti (je inspirována Lotmanovou teorií syžetu). Souhrnně řečeno, zdůraznění východisek a inspirace slovanskými teoriemi je tedy tím, co nejvíc ovlivnilo celkovou podobu a originalnost mé knihy.

V ruské literární vědě doznala má práce značného ohlasu, a to nikoli pouze v kontextu rusistiky. Na mnoha fakultách se kniha používá jako základní učebnice naratologie. Podstatně to jistě souvisí také s tím, že v Rusku chyběl soustavný přehled stavu diskuse o mezinárodní naratologii, který by ovšem zahrnoval i ruské a další slovanské příspěvky. V našem prostředí bylo zase na druhou stranu žádané systematické shrnutí nejdůležitějších ruských přístupů a nástin jejich vývoje.

V minulém roce jste spolu s Peterem Hühnem, Johnem Pierem a Jörgem Schönerem vydali velmi užitečnou příručku Handbook of Narratology. Mohl byste ji českým čtenářům představit?

Příručka *Handbook of Narratology* má za úkol představit klíčové pojmy, základní kategorie a hlavní koncepce mezinárodní naratologie. Obsahuje celkem 32 statí, jejichž autoři jsou významnými zástupci soudobé naratologie z mnoha různých zemí. Na rozdíl od záznamů ve slovnících a encyklopediích mají jednotlivé studie, které jsou různě dlouhé – v závislosti na závažnosti tématu, charakter pojednání. Jejich cílem je na jednu stranu nastínit dějiny daných koncepcí, popsat aktuální podobu a stav diskuse, na druhou stranu však mohou i hodnotit a vyjádřit autorovo vlastní stanovisko. Články jsou zakončeny shrnutím toho, co není dosud vyřešeno, a výběrovou bibliografií. S pomocí Hamburg University Press je nyní aktuálně připravováno internetové vydání této příručky, které bude veřejně přístupné. Práci bude možné rozšiřovat i o nové příspěvky,

starší články budou pravidelně aktualizovány. Internetová podoba příručky by měla být zveřejněna a spuštěna již v létě letošního roku.

Na konci devadesátých let jste inicioval vznik vědeckého centra při univerzitě v Hamburku, které by se specializovalo na naratologii. Stal jste se jeho ředitelem a koordinátorem řady výzkumných projektů. Jak vlastně vznikly Forschergruppe Narratologie a později Interdisciplinary Center for Narratology? Jaká je aktuální podoba vědeckého výzkumu naratologie v Hamburku?

Na konci devadesátých let se do té doby převládající ideologicko-kritické a sociálně-filologické studium literatury vyčerpal. Když se pak jedna problematika, vymykající se z dosavadního mainstreamu, nedostala ihned do podezření z ideologie, zdálo se, že ve společenských vědách hamburské univerzity nazrál čas k tomu, abychom založili pracovní badatelskou skupinu orientující se na naratologii. Když jsem v roce 1998 oslovil na naší fakultě některé kolegy, kteří se věnovali literární vědě, s tím, zda by měli zájem pracovat v jisté skupině zabývající se teorií vyprávění, dostal jsem okamžitě a téměř bez váhání ze všech stran kladné odpovědi. Tak byla v roce 1998 založena naše pracovní naratologická skupina Forschergruppe Narratologie (FGN), která v letech 2001 až 2007 rozvíjela svoji činnost především díky finanční podpoře Deutsche Forschungsgemeinschaft. Za tu dobu FGN uspořádala 5 mezinárodních konferencí a 27 workshopů, vzniklo množství publikací, které jsou částečně otištěny v edici Narratologia.

Ve druhé fázi této produktivní doby jsme založili nové výzkumné centrum: Interdisciplinary Center for Narratology (ICN).² Zvláště proto, aby naše práce pokračovala a kompetence FGN i vytvořené bohatství (naratologické bibliografie, fulltextová knihovna narativních textů) se mohly dále rozvíjet. ICN je centrem excelence, zaměřuje se především na samostatný výzkum, podporuje a koordinuje různé výzkumné záměry a projekty týkající se naratologie, realizuje internetový projekt *Living Handbook of Narratology*, který má také redakčně na starosti. Díky rozvoji elektronických nástrojů (e-learningu atd.) a péči o hamburské i zahraniční studenty magisterského studia a doktorandy se vedle toho podílí i na vysokoškolské výuce.

Kromě toho, že jste výkonným ředitelem ICN, jste i hlavním redaktorem ediční řady Narratologia. Contributions to Narrative Theory, kterou vydává berlínsko-newyorské nakladatelství Walter de Gruyter. Jste ale také předsedou mezinárodní organizace European Narratology Network (ENN). Mohl byste nastínit základní směřování a cíle zmíněné ediční řady a ENN? Jak to všechno dokážete zvládnout časově?

² Viz www.icn.uni-hamburg.de.

Edice Narratologia, jejíž nejnovější svazky č. 23 a 24 jsou právě v tisku,³ publikuje – překračujíc všechny filologie – inovativní práce a sborníky k moderní teorii vyprávění. Jde o první naratologickou platformu svého druhu v Německu. Koncept použitý jako základ naratologie je přitom velmi široký: vedle literárních textů se má edice zaměřovat mimo jiné také na běžné vyprávění, slovo-obraz-text, vyprávění ve filmu a v nových médiích, stejně jako na vyprávění v historiografii, etnologii, právní vědě a medicíně.

European Narratology Network (ENN)⁴ vznikl na základě dojmu, že dominantní postavení angličtiny jako vědeckého jazyka se projevuje v příliš jednostranném zaměření mezinárodní naratologie na anglicky psanou literaturu a na koncepty rozvíjející se v kontextu anglického jazyka. Postoj ENN je „evropský“ v tom smyslu, že jako předměty naratologického zkoumání se mají uplatňovat texty a koncepty všech evropských jazyků a vědeckých kultur. K tomu přihlíží také evropské obsazení organizačního výboru ENN, jehož šest členů pochází z pěti evropských zemí.

Co se týče mého pracovního vytížení, tak nyní se zmenšilo. Po mém emeritování v minulém roce mě 1. dubna tohoto roku v předsednictví ICN vystřídal germanista, prof. Jan Christoph Meister, který může jako aktivní vyučující lépe koordinovat výzkumné a výukové aktivity a má přímý kontakt s fakultou a vedením univerzity. Kvůli zachování kontinuity jsem zůstal zástupcem ředitele. Vedení ENN má podle stanov každé dva roky měnit své hlavní sídlo, v příštím roce poputuje do dánského Koldingu, kde se v roce 2011 uskuteční druhá konference European Narratology Network na téma *Working with Stories*.⁵

Od sedmdesátých let, kdy jste se začal systematicky věnovat problémům naratologie a věnoval jim i řadu svých knih, se naratologie značně proměnila. Kromě toho, že se velmi rozšířilo vymezení vlastního předmětu studia, se podstatně změnila i jeho forma a organizace (vznikla specializovaná vědecká centra, nové časopisy, ediční řady atd.). Troufl byste si předvídat další vývoj a podobu naratologického výzkumu? Jaké jsou například aktuální naratologické problémy v kontextu německé literární teorie?

Nacházíme se ve fázi renesance naratologie za předpokladu její nové definice, diferenciaci a multiplikaci. Ne náhodou se dnes hovoří o naratologii v množném čísle a mluví se o „new narratologies“. Musí se ovšem kriticky přezkoumat, zda všechny ty nové naratologie, jako genderová naratologie, feministická naratologie, postkoloniální naratologie, postmoderní či poststrukturalistická naratologie, abychom jmenovali některé z těch aktuálních nových naratologií, skutečně ještě naratologii provozují, tzn. přiznávají analýze její význam,

³ Viz www.degruyter.de/cont/glob/neutralReiEn.cfm?rc=19096.

⁴ Viz www.narratology.net.

⁵ Viz www.sdu.dk/narratologi/enn2011.

charakteristický pro tuto subdisciplínu. Mnohé z toho, co v současnosti vystupuje pod označením *New Narratologies* nebo *hyphenated narratologies* (především v Severní Americe) má s analytickým úsilím jen velmi málo společného. V takových směrech dominuje tematický a ideologickokritický zájem. Namísto systematického nastolení problému se předkládají etické otázky a boj proti tradičním axiologickým pozicím. Zaměření na obecné a na analýzu, které byly pro strukturalistickou naratologii charakteristické, jsou odebývány jako překonaná omezení. Pro *New Narratologies* je příznačné, že nemají žádnou jasnou představu o svém předmětu a málo se zajímají o vlastní definici narativity. Nové koncepty narativity v nich lze proto objevit jen s těžkou námahou.

Rozčarování z těch několika málo generalizovatelných poznatků takzvaných postklasických naratologií se nyní vracíme zpět ke klasické naratologii s jejím analytickým zájmem, její preferencí deskripce obecných struktur a jejím jasným, ale poněkud širokým pojetím narativity. Za mnohem perspektivnější než nové naratologie v plurálu považují rozvoj Nové naratologie v singuláru, tzn. rozšíření původně literárně orientované klasické naratologie na hlavní disciplínu zkoumající vyprávění a jeho užití v různých druzích textů a v médiích. Od klasické strukturalistické naratologie se Nová naratologie liší dvěma rysy:

1. Nová naratologie se pokládá za fundamentální vědu, která je kompetentní pro všechny formy narace ve všech kulturních oblastech. Za narativ jsou považovány všechny reprezentace, které představují proměnu stavu, lhotejno ve kterém médiu a stejně také, zda je v nich popsána zprostředkující instance jako vypravěč, nebo zda je příběh pouze zobrazován. Naratologie vychází z literární vědy a aplikuje své kategorie na všechny literární druhy a žánry, ve kterých se uplatňuje vyprávění. Vedle žánrů vyprávění v tradičním smyslu, jako je román nebo povídka, to jsou také drama, lyrika, film, balet, pantomima a narativní obrazy. Předmětem naratologie jsou ale také narativy ve vědách, především v historiografii, v medicíně a zvláště v psychologii a psychoterapii, svědectví před soudním tribunálem a samozřejmě běžné, každodenní vyprávění, které je ze všech typů narativů nejrozšířenější. Mateřskou disciplínou tak široce pojaté transmediální naratologie zůstává samozřejmě literární věda. Neboť v literatuře jsou v koncentrované formě zastoupeny narativní fenomény, které v rozptýlené podobě můžeme objevit v jiných oblastech; literatura je modelovým příkladem fenoménu narativu. Očekávání, že pro analýzu narativů se rozvinou samostatné kategorie i mimo literární vědu, se nenaplnila. Mezinárodní konference, kterou uspořádala naše badatelská skupina v Hamburku na téma *Narratology beyond Literary Criticism* (MEISTER [ED.] 2005) prokázala, že o vytváření vlastních naratologických kategorií může být řeč nanejvýš ve filmové vědě. Ukázalo se také, že ostatní společenské a sociální vědy ve svých naratologických analýzách užívají terminologii odkazující k literatuře; jejich naratologické přístupy proto mohou být chápány jako deriváty literárněvědných modelů.

2. Druhý charakteristický znak Nové naratologie spočívá v tom, že si klade nové otázky, takové, které by filologické naratologii ani nepřišly na mysl. Především pozorujeme antropologické prohloubení nastoleného problému. Otázky, které si Nová naratologie klade, jsou asi takovéto:

- Proč člověk vypráví?
- Jak působí vyprávění na vypravěče a na příjemce vyprávění?
- V čem spočívá efekt vytváření identity a terapeutický efekt vyprávění? Jinými slovy: Proč lidé píšou autobiografie? Jak můžeme vysvětlit, že děti, které byly ve válkách psychicky traumatizovány, mohou být díky procesu vyprávění převratně uzdraveny?
- Do jaké míry lze lidské vědomí a jeho procesy vyprávět?
- Která schémata (*scripts*) jsou v různých oblastech (literatura, psychologie, psychiatrie, běžný den) u vyprávěcího vědomí použita? Kterým mentálně-dějinným proměnám tato schémata podléhají?

Takové otázky lze zodpovědět samozřejmě pouze ve spolupráci s ostatními disciplínami, jako jsou antropologie a psychologie. Nová naratologie se tedy etabloje jako skutečně interdisciplinární věda o transmediálním fenoménu vyprávění.

Děkuji za rozhovor.

(Wolfa Schmidu se prostřednictvím e-mailu na jaře 2010 ptal Ondřej Sládek)

Literatura

BAKOŠ, Mikuláš et al.

1966 *O literárnej avantgarde* (Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied)

ČERVENKA, Miroslav

1978 *Der Bedeutungsaufbau des literarischen Werks* (München: Wilhelm Fink Verlag)

DOLEŽEL, Lubomír

1960 *O stylu moderní české prózy. Výstavba textu* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd)

1973 *Narrative Modes in Czech Literature* (Toronto: University of Toronto Press)

FLEISHMAN, Lazar – GÖLZ, Christine – HANSEN-LÖVE, Aage A. (edd.)

2004 *Analysieren als Deuten. Wolf Schmid zum 60. Geburtstag* (Hamburg: University Press)

[publ. on-line: http://hup.sub.uni-hamburg.de/opus/volltexte/2008/72/pdf/HamburgUP_FleishmanEtAl_Analysieren.pdf]

GENETTE, Gérard

1991 *Fiction et diction* (Paris: Éditions du Seuil), s. 18 [česky: „Fikce a dikce“; in idem:

Fikce a vyprávění; přel. Eva Brechtová (Brno/Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. 2007), s. 10]

JANKOVIČ, Milan – PEŠAT, Zdeněk – VODIČKA, Felix (edd.)
1966 *Struktura a smysl literárního díla* (Praha: Československý spisovatel)

MEISTER, Jan Christoph (ed.)
2005 *Narratology beyond Literary Criticism. Mediality, Disciplinarity* (Berlin/New York: Walter de Gruyter [Narratologia 6])

MUKAŘOVSKÝ, Jan
1966 *Studie z estetiky* (Praha: Odeon)

SCHMID, Wolf
1970 „Arbeiten zur russischen Literatur in der Bundesrepublik Deutschland 1967–1969“;
Československá rusistika XV, č. 5. s. 219–225
1994 „Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku. Událostnost v Nerudových Povídkách malostranských“; *Česká literatura* XLII, č. 6. s. 570–582
2004 *Narativní transformace* (Brno/Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.)

SCHMID, Wolf (ed.)
2009a *Russische Proto-Narratologie. Texte in kommentierten Übersetzungen*
(Berlin/New York: Walter de Gruyter [Narratologia 16])
2009b *Slavische Erzähltheorie. Russische und tschechische Ansätze* (Berlin/New York: Walter de Gruyter [Narratologia 21])

SLÁDEK, Ondřej – FOŘT, Bohumil
2009 „The Prague School and Lubomír Doležel's Theory of Fictional Worlds“; in Wolf Schmid (ed.): *Slavische Erzähltheorie. Russische und tschechische Ansätze* (Berlin/New York: Walter de Gruyter [Narratologia 21]), s. 313–352